NOG EEN BIJDRAGE

TOT VERKLARING

VAN EENIGE UITDRUKKINGEN IN DE WAJANG-VERHALEN

PĀLĀSĀRĀ, PANDOE EN RADEN PANDJI.

De heer A. B. Cohen Stuart zendt mij eenige opmerkingen, waartoe de lezing van mijn aantekeningen op bovengenoemde Wajang-verhalen hem aanleiding gegeven had. Hij schrijft mij niet, wat gebruik hij zou wenschen, dat daarvan door mij gemaakt wierd: maar zij zijn te belangrijk, dan dat ik ze alleen voor mij zelf zou willen houden; en daarom heb ik gemeend er geen beter gebruik van te kunnen maken, dan door ze hier in dit tijdschrift meê te deelen, en er dan tevens het een en ander bij te voegen, waartoe die opmerkingen mij aanleiding gaven, of dat nog tot nadere opheldering zou kunnen dienen.

Leiden, 29 Maart, 70.

T. ROORDA.

Bij de aant. op bl. 5, r. 6 v. o. Teregt merkt de heer Cohen Stuart op, dat adoh bĕbalang kajoe, *ver is een houtworp*, toch niet wel beteekenen kan: *Het is er ver van af*; indien de zin van die woorden deze moet zijn: *Verder gaat een houtworp*. Zóó had ik de woorden dan ook niet opgevat, maar in dezen zin: „Het is er ver van daan! verder dan de Orion! Het rooit er niet naar! Het is er een houtworp (een Noordbrabander „zou zeggen „een balscheut“) van af.” — Doch ik moet bekennen, dat ook zóó deze opvatting mij niet geheel voldoet, en dat ik mij gaarn vereenig met de verklaring, die er den heer Stuart van gegeven is door den Javaan Raden-pandji Soerjå-

widjajâ, namelijk, dat beide uitdrukkingen niets anders zijn dan slokâ's, die beide iets ongerijmds of nonsens te kennen geven, of, zooals men in 't Javaansch zegt, kang orà-orà: dat de Orion digt bij zou zijn, en een houtworp ver zou gaan; — of wel, indien het te zamen maar één Slokâ is, dat de Orion digt bij, en een houtworp verder zou gaan.

Bij de volgende aanteekening schrijft mij de heer Stuart, dat volgens dien zelfden Javaan de drie hier gebruikte beelden niet iets gerings aanduiden, maar iets, dat in 't geheel geen bestaan heeft: „zoo digt als de lucht (niet *wind*), als „vliegend meel (zoomin als meel vliegen kan), als de haren van „een *kolang-kaling* (die geen haar heeft).” De heer Stuart schrijft mij niet, hoe hij zelf over deze uitlegging denkt, zoodat ik wel denken moet, dat hij er in berust. Ik voor mij zou wel willen aannemen, dat met die drie Slokâ's (dat is raadselachtige vergelijkingen) iets aangeduid wordt, dat in 't geheel geen bestaan heeft; en, als een *kolang-kaling* volstrekt niets heeft, wat naar loegoet gelijkt, dan schijnt ook de zin wel geen andere te kunnen wezen. En, dat *sadërëssing angin-angin* beteekenen kan *zoo digt als de lucht*, wil ik, nu die Javaan dezen zin aan de woorden hechte, ook gaarne gelooven: want, dat *dërës* hier *digt*, *digtheid*, *densiteit* (Hoogduitsch *Gediegenheit*), en *angin-angin* niet *wind* of *winden*, maar de *lucht* beteekent, komt mij bij nader inzien inderdaad zeer waarschijnlijk voor. Trouwens het woord *dërës* kan in de uitdrukking oed an *dërës*, die wij door *harde regen* vertalen, zeer goed de beteekenis van *digte* regen hebben; en, waar ook anders het woord zoo gebruikt wordt, dat wij het door *hard* of *aanhoudend* vertalen kunnen; daar kan het in het Javaansch ook zeer wel die beteekenis hebben, die ook de eigentlijke zin is van ons *ter deeg* of *ter degen*. — *Angin-angin* beteekent, even als ook wel het enkele *angin*, meermalen *de lucht*, in den zin van die onzichtbare stof, die ons voelbaar wordt in den *wind*. Zoo wordt de Ratoe-kidoel, *de Vorstin van het Zuiden*, die djin, die volgens het Javaansche bijgeloof haar zetel in de Zuidzee heeft, ook wel Ratoe angin-angin, *de Vorstin van de lucht*, genoemd, als de Vorstin, die het opperbewind voert over alle onzichtbare geesten en magten in de lucht. — Alleen de zin van de Slokâ *sa-glëpang mibër*, die mij vroeger de duidelijkste van de drie scheen te wezen, blijft mij nu raadselachtig en

onverklaarbaar. Want hoe kan *vliegend meel* iets aanduiden, dat gedacht moet worden als in de werkelijkheid niet bestaande of niet bestaunbaar. Het is waar, *meel* vliegt niet, zooals vogels of insecten vliegen: maar het stuift toch dikwijls zoo, dat men dit wel *vliegen* kan noemen. Ik kan aan de woorden van deze Sloka geen anderen zin hechten als dezen: *zoo weinig als een meelstofje, dat wegvliegt, of verstuipt*; en dit dan om aan te duiden: *zoo goed als niets*. Of is galëpoeng mibër, *vliegend meel*, misschien een oud Javaansche uitdrukking voor hetgeen wij een *zonnestofje* noemen? Deze beteekenis zou hier zeker allergepast wezen. Waarom ik het voorvoegsel sa niet door *zoo* of *als* vertaal, zooals in de bovenstaande vertaling, die de heer Stuart geeft, maar door *zoo weinig als*; zal voor ieder die Javaansch kent, wel geen verklaring behoeven: dat voorvoegsel sa beteekent niet in 't algemeen een gelijkheid of overeenkomst, maar een gelijkheid of overeenkomst in quantiteit, *zoo groot als, zoo klein als, zoo veel als, of zoo weinig als*. — Wat door de drie Sloka's wordt aangeduid, dat wordt hier onmiddellijk daarop uitgedrukt door bôtën pisan, *in het geheel niet, in het minst niet*; en op de twee andere plaatsen, daar zij voorkomen, door het er op volgende: jen kilemmâ, dèrèng njoepënnâ, *als ik sliep, zou ik er niet van gedroomd hebben; of in mijn slaap zou ik er niet van gedroomd hebben*.

In de aant. op bl. 12, 1 v. o., had ik gezegd, dat ik de daar, en ook op een andere plaats, voorkomende vergelijking, kados kilat ngoengsi gëlap, niet goed versta; maar dat het duidelijk is, dat er door beteekend moet worden: *zoo schitterend of zoo snel, als het weêrlicht*. De heer Stuart merkt op, dat men in de Brâtâ-joedâ, LII, 1, daarvoor vindt: lir kilat mangoesir gëlap, wat hij in zijn uitgaaf vertaald heeft: „als het weêrlicht, dat den donder vervolgt.” Ik zal hier niet overschrijven, wat de heer Stuart tot opheldering van de vergelijking volgens die vertaling er bijvoegt; niet alleen, omdat die opheldering mij zelf niet helder genoeg is, maar ook omdat het naar mijn inzien duidelijk genoeg blijkt, dat die spreekwoordelijke vergelijking in den mond van den Dalang verbasterd is, en dat het wezen moet: kados kilat ngoesir gëlap. En zoo is de vergelijking duidelijk, als men het woord gëlap maar goed verstaat. Dit woord beteekent namelijk niet de *donder* (deze wordt gloedoeğ genoemd), maar de *donderkeil*, die volgens het

geloof van de Javanen bij elken bliksemslag uit de wolken schiet, en die men in de zoogenaamde dondersteen en, die men overal aantreft, meent terug te vinden. Zoo bij voorbeeld ook in de bekende verwensching di-sam bĕrrā gĕlap, wat niet beteekent: *hij mag door den donder (of door den bliksem) getroffen worden!* Want, ofschoon dit als vertaling gebillijkt mag worden; de zin van de Javaansche woorden wordt er niet mĕe uitgedrukt. Het subjectief passief van njambĕr, *op iets aanvliegen*, zooals een roofvogel op zijn prooi, laat dien zin volstrekt niet toe. De zin is. *dat een donderkeil op hem aanvliege!* — Blĕdĕg beteekent de *bliksem*, kilat het *bliksemlicht*, tatit de *bliksemstraal*; en nu is de zin van de vergelijking duidelijk deze: *gelijk het bliksemlicht (in de bliksemstraal) de donderkeil vervolgt (driftig vervolgt of achternazit)*, en dus *als een straal van den bliksem, als een bliksemstraal*.

Bij bl. 31, 6, had ik geschreven, dat sinnatrijā daar verkeerd door den Dalang in plaats van satrijā gebruikt was: want dat sinnatrijā *geadeld* beteekent, van iemand, wien de titel van Pangeran door den Vorst verleend is, en sinnatrijagĕng van iemand, wien een hoogere adellijke titel, zooals die van *Pangeran-adipati*, geschonken is. Hierop merkt de heer Stuart aan, dat het woord sinnatrijā ook wel door den Javāan, als hij er over nadenkt, in dien zin van *geadeld* verstaan zal worden, maar dat het hem zelf tōch niet bekend is, dat sinnatrijā in het spraakgebruik een *geadelde* zou beteekenen, in tegenstelling van satrijā, *een edelman van geboorte*; en dat de verklaring van dat passief sinnatrijā als een misvatting van het Sanskritsche *śatrija*, die hij zich herinnert vroeger van mij gehoord te hebben, hem wel zoo aannemelijk voorkomt. — Hierop moet ik in de eerste plaats zeggen, dat ik van die vroegere verklaring van dat passief sinnatrijā teruggekomen ben, vooreerst, omdat ik het gebruikt vond niet als zelfstandig naamwoord, maar als passief *prĕdicaat*; b. v. *Jav. brief.* bl. 66: ingkang sinnatrijā wōntĕn salĕbĕtting nĕgari dālĕm ing Soerakartā adi-ningrat; en ten tweeden, omdat er geen spoor of blijk is, dat het Sanskritsche *śatrija* als *kĕsatrijā* in het Javaansch is overgegaan; en dit toch moet eerst als genoegzaam zeker ondersteld kunnen worden, om te kunnen aannemen, dat in plaats van die schijubaar passieve vorm *kĕsatrijā* vervolgens ook die

andere passive vorm sinnatrijå gebruikt is geworden. Maar verder wil ik ook gaarne bekennen, dat die hier door mij ge-gevene vertaling van sinnatrijå door *geadeld*, ofschoon die als vertaling veelal passeren kan, de ware en juiste beteekenis van het woord niet teruggeeft; en het verwondert mij dus niet, dat daartegen bij den heer Stuart bedenking gerezen is. Trouwens het actief werkwoord njatrijå beteekent niet, en kan ook niet beteekenen, iemand *adelen*, in den zin van iemand *in den adelstand verheffen*. Ook beteekent satrijå niet juist een *edelman*, *iemand van adel*, in dien zin, dien wij aan deze woorden hechten. Het beteekent veeleer een *nobel militair*, een *ridder*; en sinnatrijå kan, zooals Prof. Kern mij heeft opgemerkt, niet wel anders beteekenen, dan *ridderlijk*, *een ridderlijke*, zooals dan ook in de Bråtå-joedå van den ridderlijken held Ardjoenå dat sinnatrijå gebruikt wordt. Maar wat beteekent dan het werkwoord njatrijå, waarvan sinnatrijå een passief is? Volgens het manuscript woordenboek van den heer Wilkens zou het beteekenen *den aard van een Satrija hebben*: maar dit is blijkbaar niets anders, dan een onjuiste vertaling van de Javaansche glosse, die men bij njatrijå in Gericke's woordenboek vindt: *ambëk satrijå*. Doch dit beteekent toch geheel wat anders. Het is moeilijk in het Hollandsch te vertalen: het beteekent, zoo woordelijk als mogelijk, *den Satrija (den ridder) ademen*, wat in het Hollandsch onverstaanbaar is, maar ongeveer zooveel beteekent als *de adspiraties hebben van een Satrija* (van een ridder), of *het hart zoo hoog dragen, zich zoo hoog verheffen, alsof men een Satrija (een ridder) was*. En deze glosse is inderdaad zoo slecht niet. Want wat kan een werkwoord beteekenen, dat gevormd is van zulk een naamwoord, dat een djënëng, de naam van een stand, qualiteit of waardigheid beteekent? Dit kan men zien uit § 123 van mijn *Javaansche grammatica*. Het kan beteekenen zich maken tot iemand van die stand of qualiteit, of zóó ageren, dat men zich als iemand van die stand of waardigheid verheft. En deze beteekenis heeft het werkwoord njatrijå werkelijk in Winters, door mij uitgegevene, prosa-bewerking van Het boek Adji-sakå bl. 92, 10: *Kålå samantën bôtën wòntën ingkang djoemëñëng Ratoe: pârå Boepati sami njatrijå, ngadëg pijambak-pijambak. In die tijd was er geen regerend Vorst: de landvoogden gingen zelf ageren als Satrija's ieder zich zelf verheffende*. Even zoo

beteekent (volgens mijn aantekening bij bl. 98, 1 v. o.) ngě-pâlâ van kěpâlâ, *hoofd, opperste, zich tot kěpala maken, zóó gaan handelen alsof men de opperste was*; waarvoor wij in 't Hollandsch wel zeggen *den baas spelen*. Doch in deze beteekenis kan van njatrijâ geen passief gevormd worden. Maar zulk een werkwoord, dat gevormd is van een naamwoord, dat een djěněng beteekent, kan ook een anderen zin hebben. Het kan ook beteekenen iemand *zóo noemen*, of iemand *als zoodanig achten of beschouwen*. Voorbeelden vindt men in de aangehaalde plaats van mijn Grammatica. In dezen zin kan van het werkwoord het passief gebruikt worden, en zoo beteekent sinnatrijâ een *Satrija* (een ridder) *genoemd, als Satrija (als een ridder) betiteld, geacht of beschouwd en geeerd worden*. En zulk een passief kan dan ook als naamwoord in gebruik gekomen zijn, om iemand te beteekenen *van die hoedanigheden, dat hij als Satrija geacht en geeerd wordt, iemand van die hoedanigheden, dat men hem een ridder noemt*, en dus een *ridderlijke*, om zoo te spreken een *ridderman*.

Bij bl. 31, 11, had ik geschreven: *zonder te weten waar van daan*. De heer Stuart merkt terecht op, dat dit een misstelling is voor: *zonder dat men weet waar van daan*.

Bij mijn aantekening op bl. 53, 8 v. o., merkt de heer Stuart op, dat die vertolking van djiněm wangi in Roorda van Eysinga's woordenboek door *leer geliefd*, wel een misvatting zal zijn van een plaats, waar het op dezelfde wijze voorkomt, als hier op deze plaats; en hij gelooft, dat jangjang dji-něm aroem hier wel zooveel als dewanning patilěmman zal beteekenen. — Ik kan mij hiernêe volkomen vereenigen; en zoo vervalt dan ook, wat ik over jang-jang, als ook over jang ijang, bl. 411 (bij bl. 33, 3 v. o.) had aangemerkt. — Tot nadere opheldering — niet voor den heer Stuart, maar voor anderen, — wil ik er nog het volgende bijvoegen. Het Kawische hjang of jang beteekent hetzelfde als děwâ; en hjang-hjang, of jang-jang of ook jang-hijang, met verdubbeling in plaats van reduplicatie, beteekent een *god* of *godin* in een figuurlijken zin, een *goddelijke*, om daarmêe een alleruitstekendste te beteekenen. In een liefkozende lofspraak van een vrouw of meisje kunnen wij het door *engel* vertalen. En zoo beteekent dus het Kawische hjang-hjangnging toelam

(zooveel als dewanning patoeron,) *engel in het bed!* Hetzelfde beteekent dus jang-jang djinëm aroem. Want, dat hier het voorzetsel ing niet gebruikt wordt, maakt in de beteekenis geen onderscheid. Dit aanwijzend voorzetsel van plaats is vóór een complement van plaats onnoodig, waar het woord zelf een plaats beteekent (zie mijn *Jav. Gramatica* § 373). — In de aant. bij bl. 213, 11—13, heb ik geschreven, dat ik niet begreep, wat daar door de déwā van Pandji bedoeld kon worden: maar nu geloof ik, dat ik het wel versta. Men zal het gemakkelijk verstaan, als men déwānné door *zijn engel* vertaalt.

Bij bl. 63, 2-1 v. o., had ik aangeteekend: „kabar angin *„een overgewaaid berigt of gerucht.*” De heer Stuart merkt hierop aan: „Liever: *in de lucht hangend, los, gerucht.*” — Dat men aan de uitdrukking kabar angin gewoonlijk dezelfde beteekenis hecht, als aan ons *los gerucht*, was mij trouwens wel bekend. Maar de heer Stuart schijnt niet opgemerkt te hebben, waarom ik gemeend heb, aan die Javaansche uitdrukking toch een andere beteekenis te moeten hechten. Het is, omdat op die plaats althans die beteekenis niet past. Doergandānā zegt daar tot zijn wedergevondene zuster: „Ik had niet gedacht, dat „gij in leven zoudt zijn. Ik had mij zelfs voorgesteld, dat gij „door een boozen geest weggevoerd zoudt zijn; dénné sam-poen alami bōtēn wōdtēn kabar-anginné.” Dit kan immers niet beteekenen: *daar we al in lange tijd geen los gerucht van je gehoord hebben.* De zin moet zijn: „Wij hebben niets van je gehoord. Een *los gerucht* is een *loos gerucht*, waaraan men geen rede heeft enig gewigt te hechten, omdat men niet weet, of er eenige rede bestaat, om er geloof aan te hechten. De heer Stuart schijnt te meenen, dat kabar angin eigenlijk een *in de lucht hangend gerucht* beteekent. Maar een gerucht kan immers niet gedacht worden als iets, dat *in de lucht hangt*. Een gerucht blijft niet hangen in de lucht, maar gaat voort, van mond tot mond. Indien in de uitdrukking kabar angin het woord angin de beteekenis had van *lucht*; dan zou het een *ijl* of *ijdel gerucht* moeten beteekenen: want de Javaan hecht aan angin in den zin van *lucht* de beteekenis van ijlheid, *iets ijls*. Zoo zou, wel is waar, de uitdrukking in beteekenis ook nagenoeg overeenkomen met onze uitdrukking *los* of *loos gerucht*: maar, zooals gezegd,

deze beteekenis past op die plaats niet: de Javaan moet aan die uitdrukking een ander begrip hechten. En daarom heb ik gemeend, dat de zin van die uitdrukking wezen moest *kabar kagawā angin*, *een gerucht, dat met den wind meêgevoerd of overgebracht wordt, of overwaait*. Vanhier zegt men ook *ngangin-angin* voor *eenig berigt trachten op te sporen* omtrent iemand of iets. De eigentlijke beteekenis kan men vrij wel in het Hollandsch uitdrukken door *eenige lucht zoeken te krijgen*. Het is duidelijk, dat men met dit werkwoord doelt op het zoeken verkrijgen van eenig *kabar angin*, niet van eenig *los* of *loos* of *ijdel gerucht*; — daar toch zou men niets aan hebben; — maar van eenig *berigt*, dat op de een of andere wijze overgekomen, of, figuurlijk gesproken, overgewaaid is. — Dat in de uitdrukking *kabar angin* het woord *angin* niet *lucht*, maar *luchtstroom* of *wind* beteekent, blijkt ook duidelijk uit een andere uitdrukking van dezelfde beteekenis, namelijk *kabar bēbaráttan*, van *barat*, *wind*. — Intusschen blijft het waar, dat beide uitdrukkingen ook gebruikt worden voor hetgeen wij een *los gerucht* noemen: maar de beteekenis is algemeener, en de eigentlijke beteekenis van de uitdrukking is een andere. — In den zin van *los gerucht* zijn die beide uitdrukkingen het tegenovergestelde van *kabar tērang*, dat wij door *gegrond berigt* kunnen vertalen: het beteekent een berigt, waarvan de overbrenger of overbrengers bekend zijn.

Bij de Wangsállan Kadoek wānni kang minnā soemēngkeng tirtā: kamipoeroen kawoelā anoengsoeng wartā, voorkomende in mijn aantekening op bl. 123, 1 v. o. (bl. 446), wordt door den heer Stuart opgemerkt, dat in de meeste Wangsállans de eerste regel uit twee geheel op zich zelf staande beelden of omschrijvingen bestaat, die elk op een woord van den tweeden regel (den *djawab*, het antwoord) zinspelen. En daarom zou hij liever vertalen: „*Al te stout, — visschen die naar boven stijgen in 't water*”; en dan daarbij aantekenen, dat het eerste tot omschrijving dient van *kamipoeroen*, het tweede van *noengsoeng*.

Bij de aant. op bl. 150, 3-2 v. o., schrijft de heer Stuart „Mij dunkt, de zin kan wel geen andere zijn, dan dat aan hem, Gangaspati, door de goden eenmaal wraak beloofd is in de Brātā-joedā.”

In mijn aant. op bl. 160, 6-5 v. o., merkt de heer Stuart teregt op, dat ik bij vergissing *honderden* geschreven heb in plaats van *duizenden*.

Bij de aant. op bl. 170, 7 v. o., wordt door den heer Stuart opgemerkt, dat marwâtâ soetâ, ook marwâtâ siwi, en andere verwante uitdrukkingen, waarlijk zoo ongewoon niet zijn, als de uit W.wb. aangehaalde woorden wel zouden kunnen doen gelooven; en dat zij doorgaans, zoo niet altijd, voorkomen als een bepaling van hoogen graad bij een uitdrukking van blijdschap of andere aandoening. Behalven naar een gelithographeerden brief van den Regent van Këndal, waarin voorkomt: sakělangkoeng seekâ, marwâtâ soetâ, bingahhipoen ing mánah, verwijst hij naar de *Br. Joedâ* VII, 12, 1, waar seekâ marwâtâ, en LVIII, 5, 3, waar marwâtâ gěngnging laránné voorkomt. Te regt merkt hij verder op, dat hier althans de door den heer Wilkens gegevene verklaring: *zich een heuvel verbeelden*, volstrekt niet past; en dat er dus niets anders meê bedoeld schijnt te worden, dan *zoo groot als een berg*, of *zoo groot als een heuvel*, tot aanduiding van den hoogen graad van de aandoening. — Ten slotte voegt de heer Stuart er nog bij: „Of dit echter de ware oorspronkelijke zin is, staat nog altijd te bezien.” — Wat de rede van zijn twijfel is, voegt hij er niet bij. In de beide door hem uit de Brâtâ-joedâ aangehaalde plaatsen is ook niets, wat zou doen twijfelen, dat marwâtâ, *als een berg*, niets anders is dan een poëtische uitdrukking voor loewih: maar ik vermoed, dat de heer Stuart, even als ik, het vreemd vindt, dat in de vergelijking marwâtâ soetâ, die een hóóger graad moet beteekenen, een woord gebezigd wordt, dat *klein* beteekent. Want marwâtâ soetâ schijnt toch niets anders te wezen, dan een poëtische uitdrukking in Kawi-woorden voor kâjâ goenoeng ánnâkkan, d. i. *als een kleine berg*, of *als een bergje*. Naar ons aesthetisch gevoel wordt door die verkleining de poëtische uitdrukking verlamd. — Ik schrijf dit alleen, om te kennen te geven, dat ik deel in het vermoeden van den heer Stuart, dat de oorspronkelijke beteekenis van die vergelijking wel een andere moet geweest zijn, dan die er later door de Javanen aan gehecht is.

Bij de aant. op bl. 173, 10 v. o., wordt door den heer

Stuart opgemerkt, dat *maràhhi*, of *měmaràhhi*, gebruikt wordt, om in een slechten zin te beteekenen: door inblazen iemand *opstoken*, en zonder bepaald object *kwaad stoken* (zooals Br. Joedå LV, 7, 2: manggoeng *maràhhi*, agawe *bantjånå*): zoodat het niets anders dan een natuurlijke uitbreiding van het spraakgebruik is, het ook te bezigen van het *stichten* of *bereiden* van een onheil door onvoorzigtigheid. — Ik moet bekennen, dat mij die uitbreiding van het spraakgebruik nog zoo natuurlijk niet voorkomt. Trouwens *marah* beteekent niet *stoken*, maar iemand *instrueren*, *onderrigten*, *leeren*. Vanhier kan *maràhhi* zeer goed beteekenen: iemand door inblazingen *opstoken* tot het doen van eenig kwaad: maar hoe hetzelfde woord ook kan beteekenen *de oorzaak zijn* van een ramp, een ramp *berokkenen* (bij voorbeeld een brand, door in de nabijheid van een huis een hoop spaanders in brand te steken); dat blijft mij nog duister. In de uit de Bråtå-joedå aangehaalde plaats moet, dunkt mij, *mamaràhhi*, even als het bij wijze van appositie daarbij gevoegde *agáwé*, met *bantjånå* geconstrueerd worden, en beteekent het dus ook dáár een ramp *berokkenen*.

Bij de aant. op bl. 190, 10, wordt door den heer Stuart opgemerkt, dat men Raden Anggëndårå vinden kan in zijn Alphabetisch register op de Bråtå-joedå.

Bij de aant. op bl. 199, 4, meent de heer Stuart, dat nog opgemerkt had moeten zijn, dat de Wangsállan begint met *bantal dāwā*, *lang kussen*, en dat dit een omschrijving is van *goeling*, een *langwerpig rolkussen*; waaraan dan beantwoordt het volgende *goemoeling*. Omtrent het volgende schrijft hij mij, dat volgens den Javan Soerjå-widjå met *sělåkå soedå wawrátté* bedoeld wordt op het woord *bimbang* (z. v. a. *gojang*, *schommelen*), tot aanduiding van het volgende *soentimbang*; en dat men daarbij denken moet aan een weegschaal, waarop eenig zilver in evenwigt hangt, en die dus, als er wat van 't gewigt wordt afgenomen, aan 't *schommelen* gaat. Dit komt den heer Stuart wel wat ver gezocht voor, maar toch niet vreemd aan den grootendeels conventionelen aard van zulke woordspelingen. *Bantal dāwā*, *sělåkå soedå wawrátté*, beantwoordt te zamen, zegt hij, juist aan de gewone vorm van de eerste regel van een Wangsállan, die uit twaalf

lettergrepen bestaat, waarvan gewoonlijk vier het eerste, en acht het tweede lid vormen.

Bij de aant. op bl. 234, 4 v. o., wordt door den heer Stuart aangeteekend, dat in den zelfden zin als *dénning* *ápá*, zoo ook in 't laag Maleisch *dari apa* gebruikt wordt.

Bij de aant. op bl. 277, 3 v. o., wordt door den heer Stuart opgemerkt, dat *digdjaja* zeker het Sanskritsche *digdja*. anders *digwidja*, is, dat *overwinning der* (vier) *wereldstreken*, d. i. van alle omwoners, beteekent (zie de *Inl. op de Br. J.* § 36, en 't woordenboek van *Böthlingk en Roth*); en dat de verklaring van *dik* door *bàngĕt* wel op misverstand zal berusten. Wel heeft de heer Stuart het woord *dik* meer dan eens in de Kawi *Brâtâ-joedâ* gevonden, maar alleen in de beteekenis van het Sanskritsche *dik*, en verklaard door *awang-awang*. — Dat dit de ware oorsprong van *digdjaja* is, en dat *dik* door de Javaansche Kawi-geleerden verkeerd door *bàngĕt* verklaard wordt, zal na deze opmerking van den heer Stuart wel door niemand meer betwijfeld worden; men moet daarbij maar niet uit het oog verliezen, dat de Javanen, die het woord gebruikt hebben of nog gebruiken, die eigentlijke beteekenis van het Sanskritsche woord niet kennen, en het opvatten in zulk een zin, dat zij het door *bàngĕt* oenggoel verklaren, en wij het door *alverwinnend* kunnen vertalen. — Prof. Kern zegt mij, dat ook het Sanskritsche woord zeer gepast door *alverwinning* zou kunnen worden vertaald; want dat het niet *overwinning der* (vier) *wereldstreken* beteekent, maar *het overal, links en rechts, veroveringen maken*, zooals dit van de veroveringen van Alexander de Groote gezegd zou kunnen worden.

Bij de aant. op bl. 326, 1, schrijft de heer Stuart: „Vgl. *van der Tuuk* in Tijdschr. v. 't Bat. Gen. XIX, 394 en 402 „(nog ter perse), over de partikel *sih* in Bantamsche *piagĕms*.“

Bij de aant. op bl. 352, 8, wordt omtrent het woord *samĕktâ* door den heer Stuart opgemerkt: „Misschien is het een verbasering van het Skr. *samĕpta*, *volkomen*, *volbracht*, waarmede ik het verwisseld gevonden heb in de slotformule van oude handschriften: *samapta* (of *samakta*) *tlas sinoerat*, gevolgd

door de dagteekening." — Men moet dan aannemen, dat het woord in 't Javaansch is opgenomen in de beteekenis van gěnněp.

Bij mijn aant. op bl. 353, 8, merkt de heer Stuart terecht op, dat ik de woorden kěnjā Kediri had moeten vertalen op de wijs *Kěnja Kědiri*, volgens Winters *Jav. Zamen-spraken*, I, bl. 324 en 340.

Bij de aant. op bl. 427, 9 v. o. (bl. 517), verwijst de heer Stuart omtrent Săpta-rěnggā naar zijn *Alph. Register* op de Brātā-joedā.